

Llibres d'història contemporània

per Jordi Llorens i Vila

Anys de guerra i revolució

La Catalunya revolucionària sorgida l'endemà del fracàs del cop d'estat del 19 de juliol de 1936 continua sent un apassionant camp de recerca i de reflexió per als nostres historiadors. Entre les novetats bibliogràfiques aparegudes els darrers mesos sobre aquest període tan conflictiu n'hi dues de fonamentals. D'un costat, el treball que l'historiador Josep A. Pozo ha escrit entorn de l'obra dels governs Tarradellas entre el setembre de 1936 i l'abril de 1937 (*La Catalunya antifeixista. El govern Tarradellas enfront de la crisi política i el conflicte social*, Dau, Barcelona, 2012). Es tracta d'un minuciós treball acadèmic, fruit de la tesi doctoral de l'autor, bastit damunt una impressionant recerca arxivística. Pozo argumenta que el seguit de transformacions revolucionàries que es van implementar a Catalunya l'estiu de 1936 van ser posades en qüestió a partir de la dissolució del Comitè Central de Milícies Antifeixistes i la formació del primer govern Tarradellas a final de setembre de 1936. Amb la constitució d'un govern d'unitat anti-feixista s'acabava, si més no sobre el paper, la dualitat de poders que s'havia instituit el juliol de 1936. A partir d'aleshores s'iniciava una etapa de restabliment de la legalitat republicana que havia de confirmar o rectificar segons els casos el legitimisme revolucionari. Val a dir, però, que aquesta tasca va ser qüestionada des del primer moment per les organitzacions de base de la CNT i del POUM, que boicotejaren sistemàticament l'acció del govern de la Generalitat. La dissolució dels comitès locals i la constitució de nous ajuntaments van ser la primera peça d'aquest procés que Pozo estudia detalladament: el procés va ser molt lent i sovint ple d'irregularitats, però a gairebé tot arreu la coalició tàcita ERC-PSUC-UR (i, on hi era present, ACR) va imposar-se damunt el binomi CNT-POUM. Encara més difícil va ser el desarmament dels «incontrolats», que esdevingué un fracàs total, com l'intent d'unificar els cossos de policia i la dissolució de les Patrulles de Control que monopolitzaven els anarquistes. Tot plegat va

fer que l'acció de govern fos sovint eixorca i esgotadora, i les crisis polítiques, sovintejades. Davant d'aquests fets, molts dirigents, entre els quals Companys, van pensar que la presència de la CNT al govern era més aviat una nosa que no pas un actiu. En aquest context, els Fets de Maig de 1937 van ser un episodi tan tràgic com inevitable. En resum, som davant d'un estudi del tot imprescindible per a conèixer més bé un dels períodes més intensos i tràgics de la història del país.

D'altra banda, el conegut historiador barceloní José Luis Martín ha escrit un llarg i ben documentat estudi sobre els deu primers mesos de la guerra civil a Catalunya (*La rereguarda en guerra. Catalunya, 1936-1937*, L'Avenç, Barcelona, 2012). L'autor analitza amb profusió de dades la frenètica successió d'esdeveniments que es van produint al país des del cop d'estat militar fins als Fets de Maig de 1937. Ho fa a partir d'un treball exhaustiu de les fonts arxivístiques i bibliogràfiques i no està pas exempt d'un cert esperit polemista. El volum, en efecte, és un relat i una interpretació dels fets des de l'òptica d'una força política nova, el PSUC, nascuda precisament com a conseqüència de l'alçament militar. Martín combat tant les interpretacions historiogràfiques liberals com les filoanarquistes, especialment en relació amb la valoració que aquestes fan tradicionalment del paper de la Internacional Comunista en la gestació del Front Popular i del paper dels comunistes estalinistes en el decurs de la guerra. Una de les contribucions més destacades del llibre és l'anàlisi que fa de la violència i la repressió republicanes: Martín no defuig la qüestió i reconeix sense embuts que les responsabilitats criminals no es poden acotar als faïtes, sinó que, si més no les primeres setmanes, van ser compartides pel conjunt de les forces frontpopulistes. L'autor fa un balanç força crític de l'estratègia seguida per la CNT-FAI i de l'actuació dels successius governs presidits per Casanovas i Tarradellas, alhora que remarca el sentit comú de la major part de les iniciatives comunistes. Els Fets de Maig de 1937 són interpretats

com un xoc de trens inevitable, gestat des de gener i fruit de la voluntat insurreccional de la major part de les bases de la CNT-FAI i d'una part no menyspreable dels seus dirigents. El volum tindrà continuació en una segona part que agafarà des de la constitució del govern Negrín fins a l'ocupació franquista de Catalunya. En definitiva, el lector interessat en aquest tema té a l'abast dos estudis molt competents, no sempre coincidents en la interpretació dels fets.

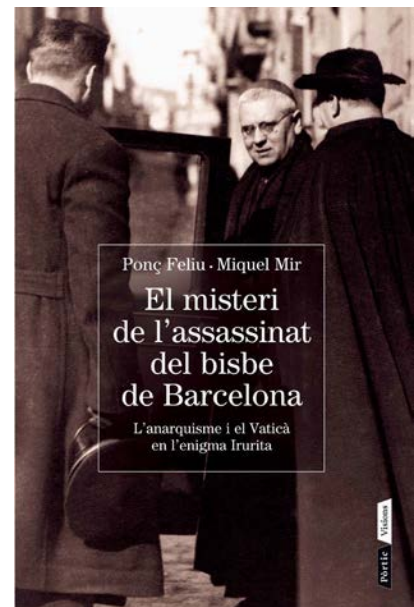
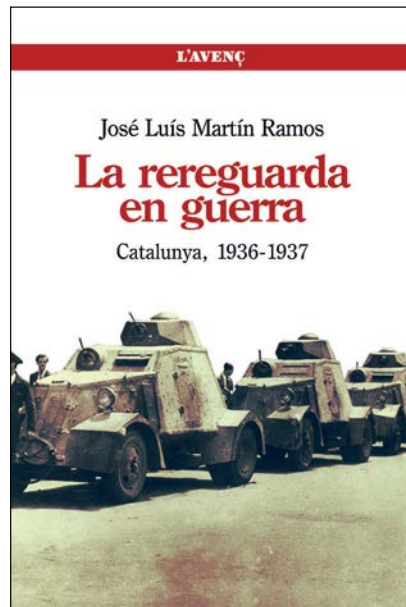
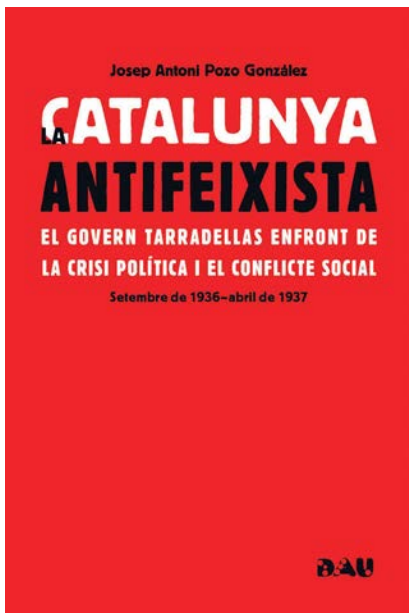
Un dels episodis més misteriosos de la repressió anticlerical a Catalunya durant la guerra civil és el cas del bisbe de Barcelona Manuel Irurita. El jurista Ponç Feliu i el documentalista Miquel Mir han resumit les obscures circumstàncies que envolten la detenció i l'assassinat, presumpte o real, del bisbe (*El misteri de l'assassinat del bisbe de Barcelona. L'anarquisme i el Vaticà en l'enigma Irurita*, Pòrtic, Barcelona, 2012). El navarrès Manuel Irurita va ser nomenat bisbe de Barcelona pocs mesos abans de la proclamació de la Segona República. Home d'idees integristes, no dubtà a publicar diverses homilies antirepublicanes, algunes de les quals incitaven pràcticament la feligresia a la desobediència civil. En començar la guerra, Irurita aconseguí fugir *in extremis* del palau episcopal i es refugià a casa del joier Antoni Tort, on s'estigué fins a l'1 de desembre, quan una patrulla de milicians el detingué, juntament amb un familiar i els germans Tort. Tots van ser conduïts al centre de detenció de Sant Elies, on s'estigueren dos dies. Els detinguts van ser afusellats a Montcada. Acabada la guerra, els cadàvers van ser exhumats i, un cop fetes les tasques d'identificació, les suposades restes d'Irurita van ser traslladades a la catedral de Barcelona. El relat de Feliu i Mir planteja la hipòtesi que el bisbe no va ser executat i que sobrevisqué a la guerra; d'acord amb aquest argument, Irurita hauria salvat la vida perquè hauria signat un document molt comprometedor envers l'Església i que avui estaria custodiat amb pany i forrellat a l'arxiu del Vaticà. En acabar la guerra Irurita aparegué fugaçment (hi hagué dos testimonis) i es reclougé en un monestir del sud de França. La tesi dels autors alimenta les especulacions de tota mena, però sovint el text és contradictori i inversemblant i no aconsegueix convèncer el lector. Perquè, més enllà del fet probable que el cadàver sepultat a la catedral no correspongui al del bisbe, com s'entén que, si Irurita hagués signat el document, la FAI, el govern de la Generalitat (els autors consideren probable la intervenció en l'afer de Jaume Miravittles) o el govern de la República no l'haguessin publicitat a so de bombo i platerets per tal de desacreditar l'Església i justificar, si més no

parcialment, la implacable repressió que van patir la institució i els seus membres?

Com hem assenyalat en articles precedents, els estudis d'història militar, disciplina tradicionalment menystinguda per la nostra historiografia, han experimentat a casa nostra una interessant florida els darrers anys. La darrera aportació ha estat el petit volum que ha escrit l'historiador barceloní Carles López Rovira, *La conquesta de Catalunya. Diari d'operacions de l'exèrcit de Franco* (Editorial Base, Barcelona, 2012). L'estudi, que és una versió molt resumida de la tesi doctoral de l'autor, reconstrueix, des de l'òptica del comandament franquista, el ràpid avenç per terres catalanes de les tropes feixistes des de final de desembre de 1938 fins a començament de febrer de 1939. El treball de López Rovira s'ha fet a partir de l'estudi de la documentació militar franquista, que inclou els diaris d'operacions de les unitats que lluitaven, les ordres de l'alt comandament i els nombrosos informes que es van redactar entorn de la marxa de la campanya. En conjunt, la batalla de Catalunya no va ser la marxa triomfal que sovint s'ha dit, sinó que els combats foren molts, i les baixes, nombroses. Amb tot, és evident que l'exèrcit republicà, esgotat després de la batalla de l'Ebre, desmotivats i mal dirigit, va oferir una resistència a voltes heroica, però molt descoordinada i ineficaç. El llibre conté un seguit de plànols, a parer meu massa esquemàtics, que situen el lector en els escenaris geogràfics dels combats. D'altra banda, hi trobem a faltar referències a les fonts republicanes, com també un capítol final de conclusions.

Biografies republicanes

Des de la seva creació fa quinze anys, la Fundació Josep Irla ha reeixit en la tasca de recuperar de l'oblit la memòria d'un bon nombre d'homes i dones que, en els anys més foscos de la dictadura franquista, es mantingueren fidels a la democràcia i al catalanisme. La darrera aportació en aquest sentit ha estat el volum col·lectiu *Esquerra a Mèxic, 1941-1980* (Fundació Josep Irla, Barcelona, 2012). El treball recull, amb extensió major o menor, les biografies de dos-cents setanta-quatre militants d'ERC que trobaren acollida a Mèxic a la primèria de la segona guerra mundial. D'aquests, dos-cents seixanta eren homes i només catorze eren dones, entre les quals destaca Maria Dolors Bargalló, activista catalanista i feminista de llarga trajectòria. Entre els exiliats hi havia un bon nombre de dirigents i quadres del partit: setze diputats del Parlament de Catalunya, divuit diputats de les Corts espanyoles i un gran nombre d'alcaldes i alts càrrecs. La immensa ma-

joria, però, eren simples militants de base, que, en la major part, van refer la vida al país d'acollida. N'és una prova el fet que només vint-i-set dels exiliats van tornar a Catalunya, alguns dels quals encara van tenir temps de participar breument en la política catalana dels primers anys de la Transició.

La feixuga tasca de recuperar de l'oblit el personal polític de la Generalitat republicana ha donat un nou fruit en el llibre que Joan L. Ferret ha dedicat a la figura de Joan Lluís Pujol (*Joan Lluís Pujol i Font. Biografia d'un republicà*, Ferret Pujol, El Prat, 2012). Nascut al Pelleró, però criat al Prat, Pujol i Font va cursar la carrera de dret a la Universitat de Barcelona. Del pare, metge republicà i catalanista, heretà l'interès per la política, de manera que, ja de ben jove, fou un notori activista catalanista i formà part del Grup de «L'Opinió», que encapçalava Joan Lluhí i Vallescà. Prengué part activa en el procés que dugué a la constitució d'ERC i fou durant un curt període de temps el primer secretari general del nou partit. Durant els anys de la República i la guerra civil exercí diversos càrrecs en l'administració de la Generalitat i de l'Ajuntament de Barcelona. En acabar la guerra, Pujol i Font partí a l'exili i visqué a cavall de Cuba i els Estats Units, on morí el 1963.

Molt diferent és el cas del mataroní Joan Layret, que ha estudiat Francesc Masriera (*Joan Layret i Pons, 1911-1975. Una generació trencada*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2012). Fill de la petita burgesia local, Layret va ser, alhora i de manera indèstria, un patriota abrandat i un catòlic fervent: dirigent de Nosaltres Sols!, va ser també un membre destacat de la Federació de Joves Cristians. Aquesta dualitat, que els

anys de la Segona República semblava del tot incompatible, es posà a prova en els Fets del 6 d'octubre de 1934, quan Layret va ocupar l'edifici de l'ajuntament de Mataró per tal de penjar-hi la bandera estelada, al mateix temps que dirigia la defensa de l'església parroquial de l'atac dels elements faistes de la ciutat. A la primavera de 1936, arran de la fusió de Nosaltres Sols! amb Estat Català, esdevingué responsable d'organització d'aquest partit. Amb l'esclat de la guerra, Estat Català, i per tant Layret, patí l'animadversió i l'ostracisme dels anarquistes i d'altres grups d'esquerra, però, tot i això, el nostre personatge tingué un destacat protagonisme en la creació de les Milícies Pirinenques. Amb la fi de la guerra partí a l'exili i col·laborà activament en el suport als exiliats, amb la resistència francesa i en la reconstrucció d'Estat Català i la creació del Front Naci-

onal de Catalunya. Des d'aquesta posició donà suport al Consell Nacional de Catalunya, que encapçalava Carles Pi i Sunyer, i polemitzà amb Tarradellas, defensor aferrissat de l'ortodòxia republicana. A començament dels anys cinquanta va emigrar a Veneçuela, on morí el 1975.

De la Renaixença al PSAN

Com és ben sabut, el catalanisme polític va ser precedit d'una etapa cultural basada en la recuperació literària de la llengua i la vindicació de la història pròpia: la Renaixença, que tingué la seva màxima expressió en la restauració dels Jocs Florals l'any 1859. La commemoració del cent cinquantè aniversari d'aquest fet va ser el pretext que va permetre la celebració de diversos actes que, en part, estan compendiats en el volum col·lectiu *Barcelona i els Jocs Florals, 1859. Modernització i romanticisme* (Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2011), a cura del professor Josep M. Domingo. Els treballs que s'hi apleguen posen de manifest el conjunt de canvis i transformacions de tota mena que van tenir lloc a Barcelona des de la tercera dècada del XIX fins a final de segle. En aquest sentit, el complex restabliment de la festa dels Jocs Florals, que els autors analitzen fil per randa, és una fita més d'un procés de transformació urbana que culminà el 1888 amb la celebració de l'Exposició Universal i el 1897 amb l'absorció per la ciutat comtal dels municipis del seu Pla. Els autors fan una valoració prou positiva dels Jocs, ja que van esdevenir una plataforma fonamental per a

l'estímul i la projecció social de la literatura catalana del vuit-cents. Una institució que, poc o molt, aviat es va veure afectada per l'eclosió del catalanisme polític (hem de recordar que molts dels quadres del primer catalanisme eren també lletraferits més o menys vinculats als Jocs); aquest fet es va posar de manifest l'any 1888 amb la presidència de la reina regent, el parlament de Menéndez Pelayo i la celebració d'uns jocs alternatius auspiciats per Valentí Almirall. Al llarg del segle XX la repressió governamental contra els símbols de catalanitat anà augmentant: els Jocs de 1902 es van haver de celebrar a Sant Martí del Canigó i els de 1904 a Tolosa, mentre que els de 1925 a 1929 s'hagueren de celebrar privadament. Finalment, el franquisme els va prohibir fins a 1961, tot i que només des de 1971 es van poder celebrar exclusivament en llengua catalana. En qualsevol cas, més enllà de la vàlua estrictament literària de les seves composicions, els Jocs Florals van esdevenir el símbol de la Renaixença i de la llengua recuperada. El volum, molt ben presentat i il·lustrat, disposa d'una esclaridora cronologia.

El polític barceloní Roger Buch és l'autor de l'assaig *L'herència del PSAN* (Base, Barcelona, 2012), que vol ser una reflexió entorn de les aportacions humanes i ideològiques que aquest partit ha subministrat al sistema polític català (i valencià) actual. El PSAN, nascut com una escissió de l'històric Front Nacional de Catalunya al voltant de l'any 1968, fou una formació política que uní de manera indestriable l'ideal independentista (a escala de Països Catalans) i l'emancipació

BIBLIOTECA SERRA D'OR

NOVETAT

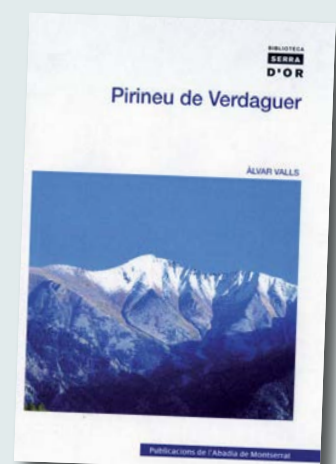
► Pirineu de Verdaguer

ÀLVAR VALLS

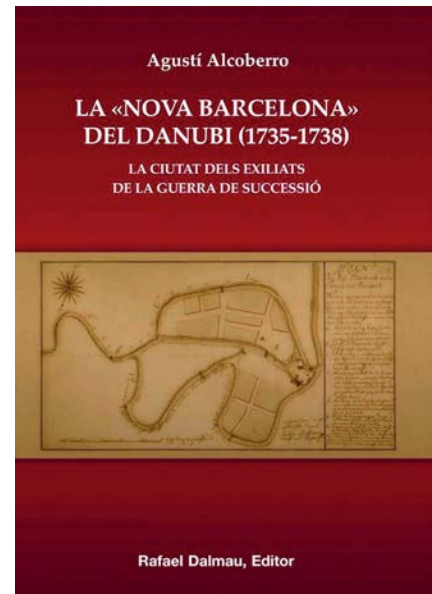
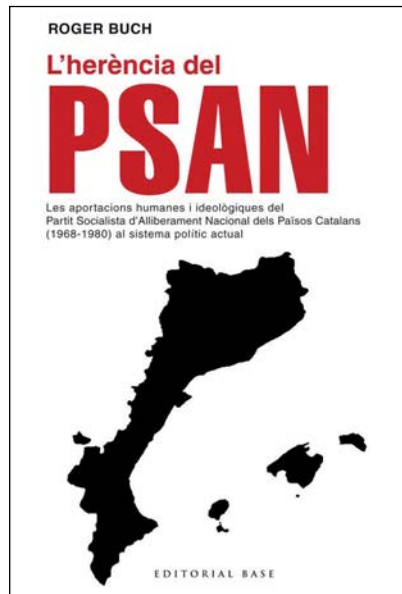
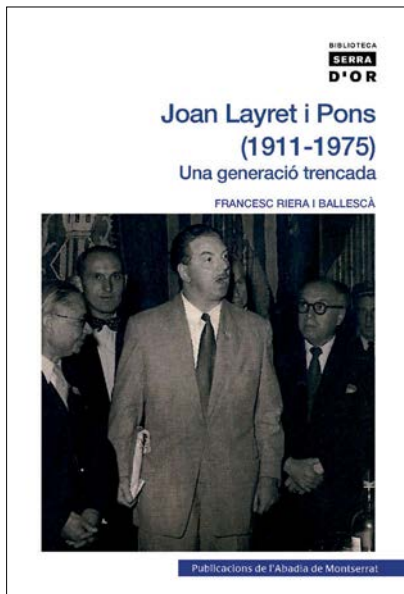
Aquest llibre, adreçat al gran públic, presenta un inventari complet dels 280 topònims citats a *Canigó*, amb la seva localització geogràfica i acompanyats dels versos en què apareixen. Permetrà fer una lectura del poema gaudint de la forta càrrega emocional que forneix la màgia dels topònims en poesia.

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Ausiàs Marc, 92-98 int. - 93 245 03 03 - comanda@pamsa.cat - www.pamsa.cat

obrero. Com gairebé totes les formacions polítiques d'esquerres d'aquells anys, practicà un marxisme rígid que s'emmirallava en els exemples de les revolucions cubana, algeriana i vietnamita. La seva militància, jove i majoritàriament vinculada al món de la cultura i de l'ensenyament, arribà, en conjunt, a uns centenars de persones. Com era habitual en els partits de l'esquerra radical, el PSAN patí nombroses escissions, de manera que, en arribar la democràcia, estava molt debilitat, era incapaç d'emmotllar-se dins la nova realitat sociopolítica i, en conseqüència, no va tenir cap protagonisme en la nova etapa política que s'obria a Catalunya. En realitat, el PSAN fou com una mena d'escola de futurs quadres polítics, actuant com una mena de «partit passarel·la». Com assenyala Buch, alguns dels seus militants i simpatitzants desembarcaren a Terra Lliure, mentre que d'altres passaren a formacions polítiques possibilistes i ideològicament tan diverses com: PSC, IC, CDC i, sobretot, ERC. En efecte, fou en aquest partit on els antics militants del PSAN aconseguiren majors quotes de poder durant els anys del Tripartit. Però, sens dubte, la major herència del PSAN és la llavor independentista que ha germinat en els darrers anys al nostre país.

El primer exili

Tot i que fora de l'àmbit cronològic que tradicionalment emmarca el nostre panorama, ens sembla útil de fer-nos ressò del darrer estudi que el conegut historiador Agustí Alcoberro ha publicat sobre l'exili austriacista (*La «Nova Barcelona» del Danubi, 1735-1738. La ciutat*

dels exiliats de la Guerra de Successió, Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 2011). Des de 1713 i fins a 1725 se'n van anar d'Espanya cap a l'exili més de vint-i-cinc mil persones, de les quals, segons Alcoberro, el col·lectiu català en representava més de la meitat. D'aquest nombre contigent humà, una petita part, la més ben situada des d'un punt de vista econòmic i social, s'establí a Viena, el gruix ho féu a Itàlia, mentre que les tropes en actiu van ser destinades a la frontera turca d'Hongria. Amb els anys, una petita part d'aquests exiliats, els que a penes subsistien gràcies a una migrada pensió que els facilitava l'emperador austríac, van ser desplaçats al Banat de Temesvar, un àmbit de colonització remot que l'imperi austríac havia arrabassat als turcs feia pocs anys. El territori oferia, en principi, unes bones perspectives de desenvolupament econòmic, però la zona era plena d'aiguamolls insalubres; a més, cal tenir en compte que la major part dels nous colons eren gent de més de quaranta anys (la guerra de Successió havia acabat feia vint anys) i sense cap tipus d'experiència prèvia com a agricultors o ramaders. Tot plegat va fer que l'existència de la Nova Barcelona fos efímera: l'elevada mortalitat i l'esclat de la quarta guerra turca van fer que el govern austríac en decidís l'evacuació. El volum dóna altres dades sobre l'exili austriacista català, com ara l'aportació de Josep Plantí, que, en paraules d'Alcoberro, fou autor d'una obra ingent d'història i pensament polític feta a l'exili, en la qual ja proposava a l'emperador austríac, tot just acabada la guerra de Successió, l'establiment d'una colònia per als exiliats espanyols a la frontera turca de l'imperi.